

I kriminalforsorgen vokser rækken af pædagogiske tilbud til de indsatte med kurser i vredeshåndtering, antivirusprogrammer og meget mere, men kan det hjælpe de kriminelle på ret køl? Ny forskning viser, at indhold i afsoningen og normalisering af fængselslivet kan mindske risikoen for at havne i kriminalitet igen.

forbedring og straf

* 1975 er et vigtigt år for kriminologien. Det år bliver undersøgelsen 'Effektiviteten af fængselsbehandling' offentliggjort. Undersøgelsen er udarbejdet af tre amerikanske forskere og har været næsten ti år undervejs. Det er en såkaldt metaundersøgelse, som samler resultaterne af 231 evalueringer af behandling af indsatte i fængsler – de første helt tilbage fra 1945. Forskerne vurderer behandlingens effekt i forhold til recidiv, det vil sige risikoen for, at en straffet begår kriminalitet igen. Konklusionen, som forskerne når frem til, kan sammenfattes i to ord: Nothing works.

Resultatet af undersøgelsen medfører en drastisk ændring af fængselsystemet. Fra at have været styret af en behandlingssideologi, hvor fanger skulle "helbredes", går man over til at betragte fængsling som opbevaring med det formål at holde de kriminelle væk fra gaderne. Konsekvenserne slår ikke kun igennem i USA, men også i Europa, hvor man flytter midler fra behandling af de indsatte til byggeri af flere fængsler. Men midt i firserne begynder der at ske noget. Nye undersøgelser udfordrer den oprindelige rapporters konklusioner. 'Nothing works' bliver til 'something works', og behandlingstanken vinder atter indpas, om end forventningerne til, hvad man kan opnå med behandling af kriminelle, er langt mere beskedne.

Blandt de nye 'realister' finder man forskerne Charlotte Mathiassen og Linda Kjær Minke. Charlotte Mathiassen er adjunkt ved Institut for Pædagogisk Psykologi ved Danmarks Pædagogiske Universitet. Hun har arbejdet som psykolog i Anstalten ved Herstedvester og forsket i fangers tilværelse før, under og efter afsoning samt i relationer mellem betjente og fanger i både Norge og Danmark. Linda Kjær Minke skriver ph.d.-afhandling om fængslets indre liv ved Juridisk Fakultet på Københavns Universitet og har netop færdiggjort et forskningsprojekt om udslusning af kriminelle fra fængselspensionen Skejby i Århus. De tror begge, at arbejdet med indsatte i fængsler kan gøres bedre, men gør opmærksom på, at det er en dobbelt udfordring:

Det handler både om at rette op på mennesker, der er kommet på vildspor, og at modvirke fængslets negative indflydelse.

"Opgaven er at skulle 'klargøre' den kriminelle til en tilværelse uden for fængslet, som helst skulle køre på skinner, selv om det gik ad Pommern til før. Spørgsmålet er, i hvor høj grad de programmer og tiltag vi laver, kan lykkes med at aflære det antisociale, oplære det prosociale og skabe en buffer for skadevirkningerne af fængslet? Det er et meget ambitiøst projekt," siger Charlotte Mathiassen.

FÆNGSELSKULTUREN I KROPPEN

Resocialisering af kriminelle er en vanskelig øvelse. Og den bliver ikke nemmere af, at man sender folk i fængsel først. Klassiske amerikanske undersøgelser fra 40'erne og 50'erne konkluderede, at fængsler er rene kriminalitetsskoler, og det gælder også i stort omfang i dag. Ifølge Kriminalforsorgens statistik fra 2004 begår 39,2 procent af de ubetinget dømte ny kriminalitet inden for to år fra deres løsladelse.

"I fængsler er der kun lovovertredere. Og hvad har de tilfælles? Kriminalitet. Uanset hvordan man vender og drejer det, så er det deres fælles referenceramme. Var man lidt kriminel, før man kom ind, så er der risiko for, at man er meget kriminel, når man kommer ud igen. Det er social læring," siger Linda Kjær Minke.

Problemet er imidlertid ikke blot, at de indsatte lærer af de andre kriminelle. De aflærer nemlig samtidig en række grundlæggende praktiske og sociale færdigheder i fængslet. Der er ganske enkelt ikke brug for dem, for det lukkede fængsel er en totalinstitution, hvor hverdagen er stramt organiseret.

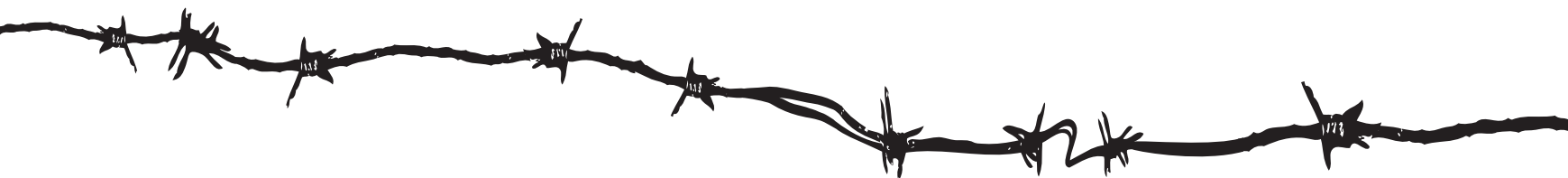
"Der er fanger, som rent faktisk aflærer færdigheder, som er helt nødvendige i en almindelig dagligdag. Konkrete færdigheder som at gå til købmanden, sørge for at have toiletpapir og sæbe eller sørge for selv at holde kontakt til sin sagsbehandler i kommunen," siger Charlotte Mathiassen.

I kriminalforsorgen arbejder man ud fra en tankegang om normalisering. Intentionen er, at tilværelsen i fængslet skal ligne en almindelig dagligdag uden for fængslet mest muligt. Og man gør også meget for at nå dette mål: Fangerne har pligt til at arbejde eller gå til undervisning, og der er selvforplejning, hvilket vil sige, at de indsatte administrerer et pengebeløb til indkøb af dagligvarer. Ikke desto mindre er fængselslivet noget, som sætter sig i kroppen.

"Livet kører bare, man skal ikke forholde sig til meget, man følger bare døgnets rytme og de anvisninger, man får. Det er enormt svært at frigøre sig af det forudsigelige, at tingene

udlandet, hvor man har gennemført en række metaevalueringer. En undersøgelse viser en reduktion på 12 procent i tilbagefald til kriminalitet, en anden otte procent. Andre undersøgelser kan ikke påvise nogen effekt.

Samlet set er det relativt beskedne tal, og Charlotte Mathiasen er da heller ikke udeelt begejstret for programmerne og maner til besindighed. "Jeg synes, det er godt, at man arbejder med at give et indhold i afsoningen. Men det at arbejde med individet og individets mangler flytter fokus fra de ekstremt dårlige sociale vilkår, mange kommer fra. Der er jo en overvægt af sociale tabere i fængslerne, og det kan man ikke nødvendigvis

foregår på bestemte tidspunkter, og at dagligdagen ligger i helt faste rammer," siger Linda Kjær Minke.

Hun forklarer, at man får en bestemt adfærd, også når man er kommet ud i friheden igen. Når en tidligere indsat møder en dør, som vitterlig er åben, kan vedkommende finde på at stå og vente på, nogen låser op. Strukturerne bliver kropsliggjorte, man venter på, at nogen handler for en, man tilpasser sig de låste døre, som Linda Kjær Minke udtrykker det.

HÅNDRER DIN VREDE

Afvænnning for narkomaner, alkoholbehandling af spritbilister, sexologisk behandling til sædelighedsforbrydere og vredeshåndtering for voldsdømte. I kriminalforsorgen vokser rækken af tilbud til de indsatte. Selv om formålet med et fængselsophold først og fremmest er straf, er der en øget bevidsthed om, at hvis de indsatte får indhold i afsoningen, er der større sandsynlighed for, at de undgår kriminalitet, når de forlader fængslet.

Størst vækst er der i de såkaldte kognitive programmer, som findes i en række forskellige afskyninger. Det mest udbredte program er det kognitive færdighedsprogram, der udbydes i stort set alle fængsler i dag. Programmet er importeret fra Canada og anvendes bredt til alle kriminalitetstyper. Grundidéen er, at deltagerne skal ændre deres uhensigtsmæssige adfærd, så de kan få en mere konstruktiv, tillidsfuld og fredelig omgangssform med deres medmennesker. Deltagerne mødes typisk fire gange om ugen, hvor man blandt andet ved brug af rollespil og videooptagelser gennemgår forskellige måder at reagere på i kontakten med andre mennesker; hvordan den enkelte selv reagerer, og hvordan andre eventuelt reagerer (se eksemplet i boksen).

Om programmerne rent faktisk virker, om de bidrager til, at færre straffede begår kriminalitet igen, er et åbent spørgsmål, for der er ikke gennemført nogen systematisk evaluering af alle programmerne i Danmark endnu. Men man kan skele til

ændre på ved at ændre den enkeltes måde at tænke og handle på," siger Charlotte Mathiasen.

SKÆV FORDELING

At programmerne gennemføres som frivillige forløb, kan også være med til at øge uligheden. Det er nemlig hovedsageligt fanger med et vist psykisk overskud, som vælger at deltage, og dermed er det også dem, som får del i de fordele, der følger af at deltage. Programmerne bliver ikke direkte forbundet med belønning, men hvis den indsatte opfører sig ordentligt og gør noget for at vise sin motivation for resocialisering – og det kan man blandt andet gøre ved at deltage i programmerne – kan det medføre strafnedsættelse. Men ikke alle fanger orker.

"Flere siger nej tak til programmerne. Ofte er det de mest udsatte og de allerdårligste, som ikke vil være med. Derfor må man overveje, om man ikke er ved at lave endnu en underklasse inde i fængslet," siger Charlotte Mathiasen og peger på, at man kan lave nok så mange kurser, men at det ikke vil gøre den store forskel, hvis man ikke samtidig sørger for, at der er noget at se frem til på den anden side af afsoningen:

"Nogle af de mest udsatte narkomaner siger: "Vi vil gerne ændre os, vi vil gerne i anti-rusprogrammet og tage kursus i vredeshåndtering. Men når vi kommer ud, har vi bare bænken og gaden."

Undervisning i fængslet kan dog være en måde at få lidt indhold og normalitet i hverdagen på. De indsatte motivation for at deltage handler derfor ikke kun om at uddanne sig, men ofte om at blive adspredt og kunne tale med 'normale' mennesker, nemlig lærerne. Det fremgår af rapporten 'Evaluering af resultaterne af den eksisterende fængselsundervisning', som er udarbejdet af adjunkt Peter Koudahl ved Institut for Curriculumforskning, DPU.

Ifølge rapporten bliver lærerne ofte rollemønstre for de indsatte. Lærerne selv vægter det socialpædagogiske aspekt →

”Var man lidt kriminel, før man kom ind, så er der risiko for, at man er meget kriminel, når man kommer ud igen”

POSITIV TÆNKNING

I danske fængsler tilbyder man de indsatte at deltage i det kognitive færdighedsprogram. Programmet skal lære de indsatte at tænke, før de handler, og dermed føre til en mere hensigtsmæssig adfærd. En øvelse i programmet kan være at skulle tage stilling til følgende situation:

Du har købt en pc, men den virker ikke. Du går tilbage til forretningen og beder dem bytte den. De siger, de ikke vil give dig en anden computer.

MULIGE REAKTIONER

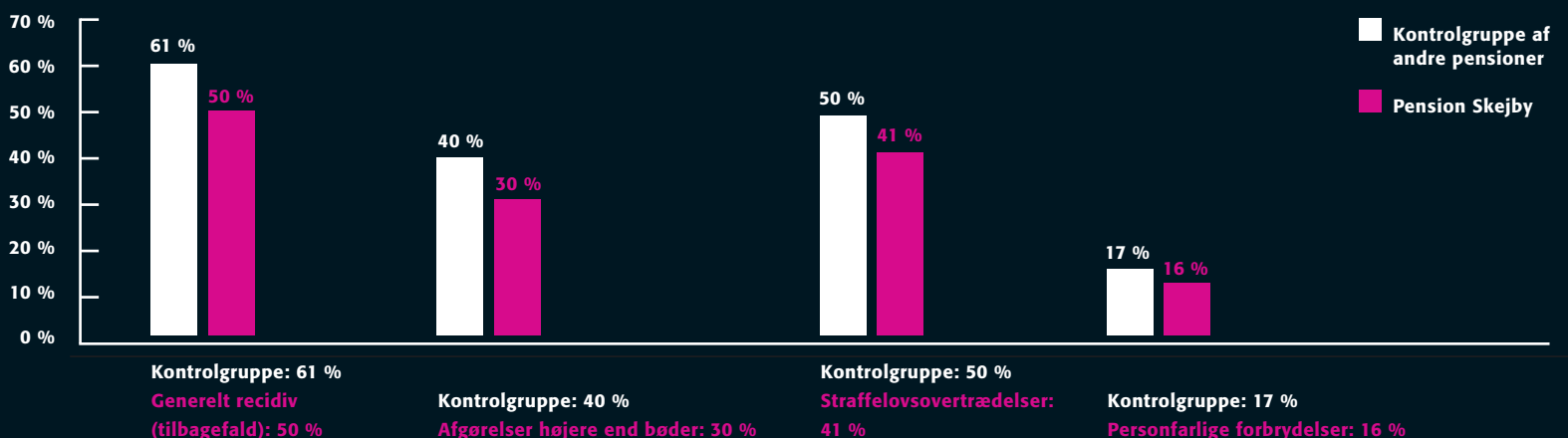
- 1) Du råber og skrider af dem
- 2) Bed om at få pengene tilbage eller få et tilgodebevis
- 3) Behold computeren
- 4) Bed dem reparere computeren
- 5) Lav selv computeren
- 6) Spørg dem, hvorfor de ikke vil bytte
- 7) Sælg pc'en til en anden
- 8) Tru ekspedienten

KONSEKVENSER

- 1) Bliv smidt ud af forretningen
- 2) Få pengene tilbage
- 3) Du er meget vred
- 4) Du føler dig vred og frustreret over at skulle ofre flere penge
- 5) Du er meget vred
- 6) Du finder ud af deres politik
- 7) Få dine penge tilbage
- 8) Politiet tilkaldes

AFSONING I VIRKELIGHEDEN

På Pension Skejby bor kriminelle side om side med lovlige borgere, og det giver normafsmitning: Afsonere fra Skejby begår mindre kriminalitet efter deres løsladelse end afsonere fra kriminalforsorgens andre pensioner.

højt og bruger ofte tid på aktiviteter som spil og madlavning. Lærerne nyder stor respekt blandt de indsatte, som ser det som deres pligt at beskytte læreren, hvis der er optræk til ballade. Om undervisning i fængslet har nogen betydning for de indsatte risiko for at begå kriminalitet igen, ved man ikke.

AFSONING I VIRKELIGHEDEN

I Skejby har man valgt at gribe tingene anderledes an. Her ligger en institution, som næppe har sin lige i resten af verden. I hvert fald er Linda Kjær Minke ikke stødt på noget, der minder om den, når hun har præsenteret sin forskning ved internationale konferencer i kriminologi. Det særlige ved Pension Skejby, som institutionen hedder, er, at de kriminelle bor side om side med helt almindelige, lovlige borgere, typisk studerende. Det er kort sagt normalitetstanken bragt ud i yderste konsekvens.

"Ideologien bag Skejby er, at påvirkningen ikke foregår fra system til klient, men mellem ligestillede. Det er dig og mig, der påvirker hinanden, og ikke en pædagog eller fængselsbetjent, der moraliserer," fortæller Linda Kjær Minke.

Skejby-modellen har eksisteret siden 1973, men Linda Kjær Minke er den første, som systematisk har undersøgt, om modellen faktisk virker. Hun har kigget på, hvordan Skejby afsonere klarer sig efter deres løsladelse i forhold til afsonere fra kriminalforsorgens andre pensioner. Resultaterne er positive. 50 procent af Skejby-beboerne begår kriminalitet igen – bødestraffe inkluderet – sammenlignet med 61 procent på de andre pensioner (se grafen). Disse tal gælder for tilbagefald senest to år efter løsladelse.

Ser man blot på tilbagefald fra ubetinget dom til ubetinget dom, er tilbagefaldet i Skejby 29 procent, mens tallet for de andre pensioner er 39 procent, hvilket er på niveau med landsgennemsnittet. Nu kan man på baggrund af de tal ikke udelukke, at Skejby lavere tilbagefald til kriminalitet er påvirket af andre faktorer, som for eksempel de dømtes alder eller kriminalitetens art. Derfor har Linda Kjær Minke også benyttet en mere avanceret statistisk metode, som udligner forskelle som køn, alder, uddannelse og tidligere straffe. Igen klarer Skejby sig bedre, idet tilbagefaldet til kriminalitet blandt Skejby afsonere er 21 procent lavere end blandt afsonere ved de andre pensioner.

NORMAFSMITNING

Hvad er det så, der gør forskellen i Skejby? Positiv normpåvirkning er Linda Kjær Minkes bud. Skejby-modellen er inspireret af resultaterne fra en undersøgelse inden for det danske militær i 1970. Undersøgelsen konkluderede, at positiv normpåvirkning er mest effektiv, hvis den foregår blandt jævnaldrende kammerater, og at personmiljøet er bedst, når belastede persongrupper udtyndes med ikke-belastede personer.

Positiv normafsmitning gør sig også gældende på et andet punkt end tilbagefald til kriminalitet, nemlig i forhold til uddannelse. Afsonerne fra Skejby har næsten dobbelt så stor sandsynlighed for at forbedre deres uddannelsessituation to år efter afslutningen af pensionsopholdet sammenlignet med afsonere fra de andre pensioner.

"Det skyldes givetvis, at de ikke-straffede på Skejby er studerende, som støtter og hjælper med at fastholde en tilknytning til uddannelsessystemet. Man kan dele sine bekymringer med

nogen; hvor hårdt det er fagligt, og hvor svært det er at få tingene til at hænge sammen, når man lever for en SU. De straffede finder ud af, at det ikke kun er dem, som har problemer, men at andre også kan få 03 i en opgave," siger Linda Kjær Minke.

På Pension Skejby forsøger man at skabe vi-følelse blandt beboerne ved at inddele straffede og ustraffede i fælles grupper. Grupperne har ansvar for husholdning og afholder ugentlige gruppemøder. Personalet holder sig i baggrunden og overlader i hovedsagen konfliktløsning til beboerne selv. Umiddelbart lyder Skejby måske som et behageligt sted at afsonere. Måske lidt for behageligt, når man tænker på, at beboerne afsoner domme for alvorlige forbrydelser som vold og seksuelle overgreb. Men ifølge de indsatte kan det være meget sværere end at sidde i et rigtigt fængsel.

"De straffede fortæller, at det er besværligt at afsonere i Skejby. Selvom døren er åben, ved de godt, at de ikke kan gå ud af den. Og så er der kravet om personlig udvikling. Man får ikke lov at passe sig selv. Der er krav om fællesskab, deltagelse i fællesmøder, og derudover skal man være åben omkring den kriminalitet, man har begået. Det er usædvanligt," siger Linda Kjær Minke.

Når Pension Skejby tilsyneladende ligner en god idé, fristes man til at spørge, hvorfor der kun findes den ene? Svaret er enkelt. Pensionen er en dyr løsning sammenlignet med andre pensioner, fordi halvdelen af beboerne er ikke-straffede, og i øjeblikket er der ikke politisk vilje til at bruge penge på den type institutioner. Men i længden kan det måske vise sig at blive den billigste løsning. ■

Af Anders Lindskov
anli@dpu.dk

CHARLOTTE MATHIASSEN

Adjunkt ved Institut for Pædagogisk Psykologi ved Danmarks Pædagogiske Universitet. Uddannet psykolog. Blev ph.d. i 2005 med afhandlingen "Fanget i tilværelsen? Casestudier om fastlåsthed og forsøg på frigørelse".

WWW | www.dpu.dk/om/cham

LINDA KJÆR MINKE

Skriver ph.d.-afhandling om fængslets indre liv ved Det Juridiske Fakultet, Københavns Universitet. Har senest bidraget med artiklen 'Om at blande kriminelt belastede med ikke kriminelt belastede' til antologien 'Hvad virker – hvad virker ikke?' (2006). Hør Linda Kjær Minke og indsatte diskutere Pension Skejby i P1 programmet 'Lige Lovligt', som blev sendt 11. maj 2006: www.dr.dk/P1/ligelovligt

WWW | www.jur.ku.dk/medarbejdere/lindakjaerminke